

การสร้างความทรงจำในพิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ ๒ ผ่านการจดจำและการลืมเลือน

Reconstruction of memory in Museum of World War II to memorizing and forgetting

นัชชา ทากุดเรือ

Natcha Takudrua

โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา
The development of well-being and learning through buddhism
E mail: vrca17@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้พยายามศึกษาความซับซ้อนเกี่ยวกับการนำเสนอเรื่องเล่าความทรงจำสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ต่อการรับรู้ความทรงจำในสังคมร่วมสมัย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการนำเสนอชุดความทรงจำและความสัมพันธ์ของชุดความทรงจำในพิพิธภัณฑ์สงครามจังหวัดกาญจนบุรี บทความนี้ได้พิจารณาว่าการนำเสนอชุดความทรงจำของพิพิธภัณฑ์สงครามผ่านการเลือกเรื่องเล่าและวัตถุที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ มีความสัมพันธ์อย่างไรต่อการรับรู้อดีตระหว่างผู้สร้างและผู้รับความทรงจำ โดยอาศัยแนวคิดความทรงจำของปีแอร์ โนรา เป็นกรอบวิเคราะห์สำคัญสำหรับเชื่อมโยงการสร้างความทรงจำจากอดีตถึงปัจจุบัน เรียกว่าแหล่งความทรงจำ (site of memory) ข้อมูลส่วนใหญ่ได้จากการชมสังเกตการณ์พิพิธภัณฑ์ การสัมภาษณ์ผู้นำเสนอและผู้ชมพิพิธภัณฑ์ และเก็บข้อมูลช่วงงานรำลึก (Anzac Day) และงานสัปดาห์สะพานข้ามแม่แควพื้นที่การศึกษาประกอบด้วยพิพิธภัณฑ์ทั้ง 4 แห่งในจังหวัดกาญจนบุรี ได้แก่ 1) พิพิธภัณฑ์สงครามอักษะและเชลยศึก 2) หอศิลป์และพิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2 3) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งความทรงจำ 4) พิพิธภัณฑ์ทางรถไฟ ไทย-พม่า

ผลการศึกษาพบว่า เรื่องเล่าความทรงจำที่นำเสนอในพิพิธภัณฑ์สงครามแต่ละแห่ง มีการสร้างชุดความทรงจำที่แตกต่างกัน ส่วนใหญ่พิพิธภัณฑ์สงครามจะมีเรื่องเล่าชุดความทรงจำเน้นเรื่องราวเกี่ยวกับความทุกข์ทรมาน ความสูญเสีย ความเจ็บปวดของบรรดาเชลยศึกและแรงงานที่ถูกเกณฑ์มาสร้างทางรถไฟ เรื่องเล่าเหล่านี้ถูกนำเสนอให้เป็นภาพแทนความจริงในอดีต เช่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งความทรงจำ และพิพิธภัณฑ์ทางรถไฟ ไทย-พม่า แต่สำหรับพิพิธภัณฑ์สงครามอักษะและเชลยศึก กับหอศิลป์พิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2 มีการสร้างเรื่องเล่าความทรงจำเน้นเรื่องราวด้านศีลธรรม และนำเสนอภาพความทรงจำของผู้คนในจังหวัดกาญจนบุรีมีความเกี่ยวข้องกับทหารญี่ปุ่นและเชลยศึก จากการนำเสนอชุดความทรงจำของพิพิธภัณฑ์แต่ละแห่ง ส่งผลกระทบต่อการรับรู้อดีตของผู้คนในสังคมปัจจุบัน ดังนั้นการสร้างความทรงจำจึงมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างความทรงจำกับสถานที่ มีความสัมพันธ์ทางวาทกรรมของความทรงจำผ่านการตีความหมาย และเลือกนำเสนอภาพแทนความจริงที่จัดแสดงพิพิธภัณฑ์สงคราม

อย่างไรก็ตามการสร้างเรื่องเล่าความทรงจำสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 มีอิทธิพลส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์มรดก และส่งเสริมการท่องเที่ยวในจังหวัดกาญจนบุรีเป็นอย่างมาก

คำสำคัญ : การสร้างความทรงจำ, ภาพแทนความจริง, พิพิธภัณฑสถานสงครามโลกครั้งที่ 2, พิพิธภัณฑสถานสงคราม

Abstract

This article study the complexity of narratives to memory of Museum of World War II to recognition memory contemporary society. Aims to study proposed series of memories and relationships of the war museum in Kanchanaburi province. This article is the proposed series of memories of the War Museum. Choosing narratives and objects exhibited in the museum. And reconstruction of memory for the War Museum. How to recognize a relationship between the creator and the receiver memory. By the memory of Pierre Nora, the framework for link analysis. Reconstruction of memory from the past to the present. Called site of memory, most observers viewed the museum. Interviews with presenters and museums. And the storage and recall (anzac day) and a bridge crossing the square. The study area consists of the 4 museums in Kanchanaburi. Including, 1) The JEATH War Museum 2) Art gallery and museum of World War II 3) Hellfire Pass Memorial Museum 4) Thailand – Burma Railway Museum

The results of that narratives of memory offered in each of the war museum. Reconstruction to different set of memories. War is mainly a story on a series of memories about the pain, suffering and loss of all prisoners of war and those who were enlisted to build a railroad. These narratives were presented as the truth in the past, such as museum memories. Thailand – Burma Railway Museum, but for The JEATH War Museum. Art gallery and museum of World War II, the creation narrative memories focused on morality. And the memories of people in Kanchanaburi is associated with Japanese soldiers and prisoners of war. The presentation of the museum's collection of memories each. Affect the perception of people in today's society. There are reconstruction of memory have a causal link between the memory location. Correlated discourse of memory through interpretation. And present the truth to the war museum exhibits. However, creating a narrative memories of World War II influence, resulting in the preservation of heritage. And promote tourism in Kanchanaburi is huge.

Keywords: reconstruction of memory, representation, museum of World War II, war museum

บทนำ

จังหวัดกาญจนบุรีเป็นจุดหมายของการท่องเที่ยวแห่งหนึ่งที่มีความนิยมทั้งจากนักท่องเที่ยวไทยและต่างประเทศ จังหวัดกาญจนบุรีมีภาพของแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่สวยงามประกอบไปด้วย ภูเขา น้ำตก และแม่น้ำ นอกจากนี้ยังมีภาพลักษณ์ของการเป็นดินแดนที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน โดยเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่เป็นที่รู้จักกันดีคือ สถานที่ที่เกี่ยวข้องกับสงครามโลกครั้งที่ 2 เช่น ทางรถไฟสายมรณะ สะพานข้ามแม่น้ำแคว สุสานทหารพันธมิตร พิพิธภัณฑ์สงครามแห่งต่าง ๆ เป็นต้น

พื้นที่ของจังหวัดกาญจนบุรีในอดีตเคยเป็นเมืองหน้าด่านที่เป็นเส้นทางเดินทัพในการทำสงครามระหว่างไทยกับพม่าอยู่หลายครั้ง เนื่องจากชายแดนจังหวัดกาญจนบุรีอยู่ติดกับพม่า จังหวัดกาญจนบุรีจึงเป็นพื้นที่ที่มีเรื่องราวประวัติศาสตร์ทางด้านสงคราม เช่น ด้านเจดีย์สามองค์และทุ่งลาดหญ้าเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับสงครามเก้าทัพ ซึ่งประวัติศาสตร์ในเหตุการณ์นี้ได้ถูกนำเสนอผ่านการเล่าเรื่องจากอนุสรณ์สถาน และอุทยานประวัติศาสตร์สงครามเก้าทัพ ต่อมาในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จังหวัดกาญจนบุรีก็ถูกวางไว้ให้เป็นเส้นทางผ่านไปยังประเทศพม่าและอินเดียโดยทางรถไฟ จากเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่แม้ว่าจังหวัดกาญจนบุรีจะมีใช้สมรภูมิรบ แต่พื้นที่นี้ก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับสงครามโลกครั้งที่ 2 อย่างสำคัญ จนทำให้พื้นที่บริเวณนี้มีเรื่องราวเกี่ยวกับสงครามที่กระจายอยู่ตามที่ต่าง ๆ หลายแห่งด้วยกัน ดังปรากฏให้เห็นจากแหล่งมรดกทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญที่กลายเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดกาญจนบุรี

ส่วนการรับรู้เรื่องราวสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2484 - 2488) ในพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี ในที่นี้ผู้เขียนขอกล่าวถึงการรับรู้เรื่องราวสงครามโลกครั้งที่ 2 ในจังหวัดกาญจนบุรีผ่านมรดกทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดกาญจนบุรีที่นำมาใช้ในการนำเสนอการท่องเที่ยวของจังหวัด ได้แก่ สะพานข้ามแม่น้ำแคว นับเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 สะพานนี้เป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางรถไฟที่กองทัพญี่ปุ่นต้องการสร้างไปยังพม่า เพื่อประโยชน์ในการขนส่งอาวุธและเสบียงในการสนับสนุนกองทัพญี่ปุ่นที่อยู่บนนั้น เรื่องราวการสร้างเส้นทางรถไฟมีการรับรู้กันว่า ถูกสร้างโดยแรงงานเชลยศึกจากฝ่ายสัมพันธมิตรชาติต่างๆที่ถูกกองทัพญี่ปุ่นจับกุมและถูกบังคับเกณฑ์มา และเป็นที่มาของการเล่าเรื่องราวสภาพการทำงานที่โหดร้ายทั้งจากสภาพภูมิอากาศภูมิประเทศ และที่ร้ายแรงกว่านั้นคือการทารุณกรรมต่อเชลยศึกระหว่างการสร้างทางรถไฟสายนี้

ประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 มีเรื่องราวความทรงจำในอดีตของผู้คนที่หลากหลาย และยังคงเป็นที่กล่าวถึงในสังคมร่วมสมัย เพราะประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 มีการเชื่อมต่อร่องรอยของอดีตเข้ากับกาลเวลาในปัจจุบัน ซึ่งเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 มีความทรงจำของผู้ร่วมเหตุการณ์ที่หลากหลาย ทั้งในหลายประเทศในยุโรป เช่น ฝรั่งเศส อังกฤษ ออสเตรเลีย เยอรมนี มีพิพิธภัณฑ์ และสถานที่ในเหตุการณ์ที่ถ่ายทอดเรื่องราวของสงครามโลก มีให้พบเห็นในหลายแห่งจากหลากหลายมุมมองของผู้ที่เกี่ยวข้องกับสงคราม นอกจากนี้ในแถบพื้นที่เอเชียเป็นพื้นที่หนึ่งสำคัญที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องราวของสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเฉพาะเป็นพื้นที่สมรภูมิรบที่สำคัญ จนเป็นต้นกำเนิดของเรื่องราวอันน่าหดหู่และโหดร้ายของผู้แพ้และผู้ชนะใน

สงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งปรากฏให้เห็นได้จากประเทศสิงคโปร์ ที่คุงชางจิ (Changi) ในสิงคโปร์ ซึ่งพื้นที่ แห่งนี้ญี่ปุ่นเคยใช้เป็นสถานที่คุมขังเชลยศึกที่เกณฑ์มาจากการเข้ายึดครองในประเทศอื่นในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 หลังสิ้นสุดสงคราม ได้มีอดีตเชลยศึกชาวออสเตรเลียสนใจที่จะใช้สถานที่แห่งนี้เป็นสถานที่แห่งความทรงจำ เป็นสถานที่ถ่ายทอดเรื่องราวความทรงจำของผู้ที่เคยอยู่ร่วมเหตุการณ์ผู้ชมในปัจจุบัน จนปัจจุบันกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีผู้คนสนใจไปท่องเที่ยวจำนวนมาก (Joan Beaumont, 2009, p. 11)

งานศึกษาของ Joan Beaumont (2009) ชวนให้ผู้เขียนมองเห็นถึงความเชื่อมโยงไปยังพื้นที่พิพิธภัณฑสถานความทรงจำชองเขาชาดในจังหวัดกาญจนบุรี ที่สร้างขึ้นบนพื้นที่ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับประวัติศาสตร์การสร้างทางรถไฟสายมรณะ โดยมีอดีตเชลยศึกเป็นผู้ขอทุนสนับสนุนจากรัฐบาลออสเตรเลียในการสร้างพิพิธภัณฑสถานเพื่อเป็นอนุสรณ์สถานแห่งความทรงจำ พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ได้รับความร่วมมือจากรัฐบาลไทยโดยอนุญาตให้ก่อตั้งในเขตของกองทัพบก ขณะเดียวกันจังหวัดกาญจนบุรีเองก็ได้รับประโยชน์ในฐานะเป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยเรื่องราวที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวความทรงจำของเชลยศึกชาวออสเตรเลียที่ถูกเกณฑ์จากทหารญี่ปุ่นให้มาสร้างทางรถไฟ โดยมีการเล่าเรื่องราวความเป็นอยู่ของเชลยศึกที่ได้รับความทุกข์ทรมาน จากการทำงานหนักและการทารุณจากทหารญี่ปุ่น ดังนั้นพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้จึงมีน้ำเสียงโทนการจัดแสดงเรื่องราวความโหดร้ายและความสูญเสียของเชลยศึกชาวออสเตรเลียและแรงงานชาวเอเชีย เป็นการตอกย้ำความทรงจำอันเจ็บปวดและความสูญเสียโดยเฉพาะคนในชาติออสเตรเลีย ที่ต้องเป็นเหยื่อของสงครามโลกครั้งที่ 2 จากพิพิธภัณฑสถานแห่งหนึ่งที่เกิดขึ้นในจังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีการสร้างเรื่องราวความทรงจำความสูญเสียความเจ็บปวดเพื่อต้องการจดจำและถ่ายทอดเรื่องราวความเจ็บปวดเหล่านี้ให้แก่ผู้ชมได้รับรู้

จากการกล่าวถึงพิพิธภัณฑสถานแห่งความทรงจำชองเขาชาด เป็นการเชื่อมโยงจุดเริ่มต้นของการสร้างเรื่องราวความทรงจำที่ได้ถูกเลือกนำมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถาน ที่แสดงให้เห็นว่าการนำประวัติศาสตร์เชื่อมโยงกับความทรงจำของผู้คนนั้น เป็นกระบวนการหนึ่งที่ยามสร้างชุดความทรงจำ เพื่อต้องการจดจำชุดความทรงจำบางอย่างไว้ ดังจะปรากฏให้เห็นในพิพิธภัณฑสถานทั้ง 4 แห่ง ในจังหวัดกาญจนบุรี โดยการศึกษาในครั้งนี้ผู้เขียนมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการนำเสนอชุดความทรงจำและความสัมพันธ์ของชุดความทรงจำในพิพิธภัณฑสถานจังหวัดกาญจนบุรี เพราะเนื่องจากว่าการเลือกนำเสนอเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ผ่านพิพิธภัณฑสถานแต่ละแห่งมีการคัดเลือกเรื่องราวและเรื่องราวที่แตกต่างกัน ซึ่งสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นย่อมมีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ผู้จัดพิพิธภัณฑสถานต้องการสื่อให้กับผู้ชม ผ่านความคิดและประสบการณ์ของผู้จัดพิพิธภัณฑสถานเอง

ดังนั้นในบทความนี้ผู้เขียนขอเรียกพิพิธภัณฑสถานที่จัดแสดงเกี่ยวกับช่วงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ว่า “พิพิธภัณฑสถานสงคราม” โดยการนำเสนอของบทความนี้ พยายามแสดงให้เห็นถึงการสร้างชุดความทรงจำที่เกิดขึ้นในพิพิธภัณฑสถานทั้ง 4 แห่ง ในจังหวัดกาญจนบุรี โดยการจัดกลุ่มการนำเสนอออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 พิพิธภัณฑสถานสงครามที่จัดแสดงโดยคนไทย ได้แก่ พิพิธภัณฑสถานสงครามอักษะและเชลยศึก และหอศิลป์และพิพิธภัณฑสถานสงครามโลกครั้งที่ 2 และ

กลุ่มที่ 2 พิพิธภัณฑสถานสงครามที่แสดงจัดโดยชาวต่างชาติ ได้แก่ พิพิธภัณฑสถานแห่งความทรงจำช่องเขาขาด และพิพิธภัณฑสถานทางรถไฟ ไทย-พม่า ที่มีการนำเสนอเรื่องราวที่แตกต่างกัน ผ่านการให้ความหมายและการตีความของผู้จัดแสดง เพื่อต้องการตอกย้ำและจดจำ

สำหรับพื้นที่ของพิพิธภัณฑสถานสงครามในจังหวัดกาญจนบุรีทั้ง 4 แห่ง ทำให้ผู้เขียนสนใจวิธีการนำเสนอประวัติศาสตร์สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยพิพิธภัณฑที่จัดตั้งโดยท้องถิ่น คือ พิพิธภัณฑวัดใต้และหอศิลป์พิพิธภัณฑสงครามโลกครั้งที่ 2 กับพิพิธภัณฑสงครามอีกสองแห่งที่สร้างและดำเนินการโดยต่างชาติสัญชาติออสเตรเลีย โดยสนใจการเล่าเรื่องสงครามโลกครั้งที่ 2 ผ่านการจัดแสดงในพิพิธภัณฑแต่ละแห่ง ว่ามีน้ำเสียงหรือการให้น้ำหนักความสำคัญอย่างไร และมีการถ่ายทอดการรับรู้และความทรงจำจากมุมมองใดบ้าง

จากการให้ความหมายที่แตกต่างกันส่งผลต่อการรับรู้ของผู้คน ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนมองว่าพื้นที่ของพิพิธภัณฑเป็นพื้นที่หนึ่งที่น่าเสนอประวัติศาสตร์และความทรงจำต่างๆในอดีตต่อผู้ชมนิทรรศการรู้ พิพิธภัณฑเป็นพื้นที่ที่ใช้ในการแสดงออกผ่านภาพแทนและการเล่าอดีต อันเป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับเรื่องเล่าเหล่านั้น การเล่าเรื่องจากวัตถุหรือสิ่งของที่นำมาจัดแสดงล้วนแล้วถูกคัดเลือกเพื่อเป็นตัวแทนของการเล่าเรื่องในอดีต ซึ่งสิ่งที่พิพิธภัณฑเลือกนำมาจัดแสดงนั้นอาจมาจากความต้องการรับรู้อดีตของผู้อื่น

นิทรรศการในพิพิธภัณฑแต่ละแห่งอาจสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างผู้สร้างพิพิธภัณฑกับผู้ชมพิพิธภัณฑ จนบางครั้งพิพิธภัณฑก็ถูกมองว่าเป็นเครื่องมือสำหรับการตอกย้ำความทรงจำบางอย่างหรือกระทั่งเป็นการปลุกฝังแนวคิดบางอย่างให้กับผู้ชมพิพิธภัณฑที่มีประสบการณ์ส่วนตัวที่หลากหลายแตกต่างกัน ทั้งจากผู้ที่เคยได้รับผลกระทบจากช่วงความทรงจำนั้น ผู้ที่เคยอยู่ร่วมเหตุการณ์ความทรงจำนั้น รวมไปถึงกลุ่มคนที่ต้องการรำลึกถึงเหตุการณ์ในอดีต พิพิธภัณฑสงครามในจังหวัดกาญจนบุรี มีการเล่าประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 ที่หลากหลาย มีทั้งภาพใหญ่ของสงครามโลก การสูญเสียของกลุ่มเชลยศึกที่ถูกเกณฑ์เพื่อมาสร้างทางรถไฟ ตลอดจนเรื่องเล่าของปัจเจกที่สะท้อนความรู้สึกและความทรงจำ

ดังนั้นจากเรื่องเล่าความทรงจำที่เจ็บปวดและสูญเสียที่เป็นผลมาจากสงคราม มีความเกี่ยวข้องกับคนจำนวนไม่น้อย ที่มีเงื่อนไขการเล่าเรื่องในพิพิธภัณฑที่เกี่ยวข้องกับความเจ็บปวดของใครบ้าง โดยส่วนใหญ่เรื่องราวที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสงครามในจังหวัดกาญจนบุรี ส่วนใหญ่จะพบการนำเสนอเกี่ยวกับความทรงจำที่เจ็บปวดของเชลยศึกเป็นแกนสำคัญของประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 แต่แท้จริงแล้วพิพิธภัณฑสงครามในประเทศไทยยังมีการนำเสนอเรื่องราวความทรงจำในอีกแง่มุมหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความทรงจำของคนในท้องถิ่นต่อประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 ดังนั้นในลำดับต่อไปผู้เขียนจะกล่าวถึงการนำเสนอมุมมองประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 กับเรื่องราวของคนท้องถิ่นที่สร้างขึ้นเพื่อต้องการจดจำความทรงจำในเรื่องราวสงครามโลกครั้งที่ 2

การจดจำเสียงของคนในท้องถิ่นที่เปลี่ยนแปลงในพิพิธภัณฑสงคราม

หากกล่าวถึงพิพิธภัณฑสงครามสงครามโลกครั้งที่ 2 ในประเทศไทย พบว่านอกจากในพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี ยังมีพิพิธภัณฑสงครามในพื้นที่ซึ่งกระจายอยู่ในประเทศไทย เช่น

พิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2 อำเภอบุณยนาถ จังหวัดแม่ฮ่องสอน และพิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ในจังหวัดนครนายก ซึ่งพิพิธภัณฑ์ทั้ง 2 แห่งได้ก่อตั้งขึ้นบนพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเฉพาะในช่วงก่อนสิ้นสุดสงคราม กองทัพญี่ปุ่นเป็นฝ่ายเสียเปรียบจึงได้หลบหนีและกระจัดกระจายอยู่ตามพื้นที่ดังกล่าว ดังนั้นจึงทำให้พิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2 บนพื้นที่แห่งนี้ได้ปรากฏรูปความสัมพันธ์ของทหารญี่ปุ่นกับชาวบ้านในท้องถิ่น ซึ่งเป็นมุมมองความสัมพันธ์เป็นมิตรระหว่างทหารญี่ปุ่นกับคนในท้องถิ่น ดังนั้นผู้เขียนจึงขอนำเสนองานของ Niti Pawakapan (2001) ในบทความเรื่อง 'Almost a love story': Japanese soldiers in north-west Thailand ซึ่งเป็นงานศึกษาเกี่ยวกับเรื่องราวความทรงจำของชาวบ้านที่อำเภอบุณยนาถ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ผ่านเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับหญิงชาวบ้านคนหนึ่ง คือ "ป่าแก้ว" ในพิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ในอำเภอบุณยนาถ โดยนิทรรศการให้ความสำคัญกับการนำเสนอความทรงจำที่เป็นเรื่องราวความรักระหว่างสาวชาวบ้าน คือ ป่าแก้ว กับทหารญี่ปุ่น และความทรงจำในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยกับของญี่ปุ่นมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจระหว่างคนไทยกับกองทัพญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2

นอกจากนี้ยังมีบทความของ Tiamsoon Sirisrisak (2013) เรื่อง Reconsidering the interpretation of WWII shared-heritage in Thailand เป็นงานศึกษาการตีความหรือการให้ความหมายเกี่ยวกับเรื่องราวสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยมีพื้นที่ศึกษาอยู่ที่พิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2 จังหวัดนครนายก พื้นที่นี้มีความเกี่ยวข้องกับทหารญี่ปุ่นในช่วงหลังที่ญี่ปุ่นแพ้สงคราม จากงานศึกษาพบว่า การรับรู้ความทรงจำของชาวบ้านในท้องถิ่นส่วนใหญ่ไม่ได้มองญี่ปุ่นเป็นผู้ร้าย และมีเรื่องราวความทรงจำที่พยายามถ่ายทอดออกมาจากชาวบ้านนั้นคือ การทำขนมโมจิ แต่การเล่าเรื่องราวการทำขนมโมจินั้นกลับไม่ได้ถูกถ่ายทอดหรือจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ที่จังหวัดนครนายก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการรับรู้เรื่องราวความทรงจำในแต่ละชุดได้มีการตีความ และเลือกหรือการจัดชุดความทรงจำบางอย่างออกไป จึงทำให้พื้นที่ของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ไม่ได้สนใจความทรงจำของชาวบ้านที่ควรจะถูกนำมาเสนอในพื้นที่แห่งนี้

จากงานศึกษาของ Tiamsoon Sirisrisak ทำให้ผู้เขียนได้ย้อนมองไปถึงพิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ที่อำเภอบุณยนาถ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่พิพิธภัณฑ์ได้จัดแสดงเรื่องราวของป่าแก้วนั้น แท้จริงแล้วทำไมความทรงจำของป่าแก้วจึงถูกหยิบยกขึ้นมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ ซึ่งชุดความทรงจำของป่าแก้วสามารถใช้แทนชุดความทรงจำของหญิงสาวชาวบ้านคนอื่นในหมู่บ้านได้หรือไม่ จากงานศึกษานี้ทำให้ผู้เขียนเกิดความสงสัยในประเด็นเกี่ยวกับการเลือกชุดความทรงจำหรือละทิ้งความทรงจำบางอย่างได้อย่างไร

สอดคล้องกับงานของรัศมี ชูทรงเดช (2556) ได้เขียนบทความเรื่อง ใครเป็น "เจ้าของ" มรดกวัฒนธรรมสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ขุนยวม แม่ฮ่องสอน? ได้เสนอว่าพิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้มีการจัดการการใช้ "ความทรงจำ" มาเป็นเครื่องมือสำคัญ ในการจัดการการท่องเที่ยว แม้ว่าการใช้ชุดความทรงจำของคนแก่ในชุมชนมากมายซึ่งพยายามเชื่อมโยงกับเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 แต่เรื่องราวที่ได้นำเสนอขาดการเชื่อมโยงกับการรับรู้ของคนร่วมสมัย หมายถึงการนำเสนอขาดความทรงจำที่เชื่อมโยงกับคนในชุมชนปัจจุบัน ทำให้

การให้ความหมายและคุณค่าของความทรงจำในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นเพียงแค่อินทรีย์ทางวัฒนธรรมที่ถูกใช้เพื่อการท่องเที่ยว และหน่วยงานต่างๆที่พยายามเข้ามาจัดการพยายามที่จะเบียดขับความทรงจำของชุมชนท้องถิ่น จากบทความนี้พบว่าความทรงจำส่วนบุคคลของคนท้องถิ่นได้รวมกันจะกลายเป็นการจดจำเรื่องราวเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 แต่มีอำนาจรัฐที่เข้ามาจัดการกับความทรงจำที่เกิดขึ้น จนทำให้การเลือกชุดความทรงจำที่ต้องการ “จดจำ” ที่ถูกเลือกโดยรัฐเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เบียดขับชุดความทรงจำบางอย่างให้ลึบเลือน

สำหรับงานของชีวสิทธิ์ บุญเกียรติ (2556) ได้เขียนบทความเรื่อง พิพิธภัณฑสถานสงครามบาดแผล และการเยียวยา: สองเรื่องเล่าที่แตกต่างว่าด้วยทหารญี่ปุ่นในประเทศไทย สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยได้นำเสนอพิพิธภัณฑสถานสงครามโลกครั้งที่ 2 ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนคือ พิพิธภัณฑสถานสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่อำเภอขุนยวม กับพิพิธภัณฑสถานแห่งความทรงจำ ชองเขาขาด ที่จังหวัดกาญจนบุรี โดยเป็นการเปรียบเทียบเรื่องเล่าของพิพิธภัณฑสถานทั้ง 2 แห่ง และจากนำเสนอของเรื่องเล่าที่แตกต่างกัน โดยที่พิพิธภัณฑสถานสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่อำเภอขุนยวม แสดงเนื้อหาของนิทรรศการด้วยชุดความทรงจำของป่าแก้วที่เป็นเรื่องราวความรักกับทหารญี่ปุ่น แต่ในขณะที่พิพิธภัณฑสถานแห่งความทรงจำ ชองเขาขาด จังหวัดกาญจนบุรี กลับแสดงเรื่องราวความโหดร้ายของญี่ปุ่นที่ทราบมาเคลียดศึก

จากการเปรียบเทียบชุดความทรงจำของพิพิธภัณฑสถานทั้ง 2 แห่ง พบว่าการเลือกเล่าชุดความทรงจำแต่ละที่ขึ้นอยู่กับผู้กระทำการ (agency) ที่เข้าไปกำกับและเลือกอธิบายประวัติศาสตร์ ซึ่งความทรงจำจะอยู่ภายใต้เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ และการรื้อฟื้นความทรงจำเป็นกระบวนการที่ทำให้สังคมจดจำเรื่องราวในอดีตได้ ซึ่งเมื่อนึกถึงอดีต สิ่งที่น่าทึ่งขึ้นมาได้นั้นก็เป็นได้ทั้งสิ่งที่ลึบหรือเลือกจำ แต่งานชิ้นนี้ก็ยังคงไม่ได้วิเคราะห์ถึงการสร้างความทรงจำของพิพิธภัณฑสถานแต่ละแห่ง ดังนั้นงานชิ้นนี้ทำให้ผู้ศึกษาเกิดความสนใจในการสร้างชุดความทรงจำของพิพิธภัณฑสถานที่ใช้ประวัติศาสตร์ความทรงจำเล่าเรื่องราวผ่านชุดความทรงจำแต่ละชุด ซึ่งชุดความทรงจำที่เกิดขึ้นเป็นชุดความทรงจำที่ถูกจำและถูกเลือกให้ลึบอย่างไร

พิพิธภัณฑสถานอักษะและเคลียดศึก: การสร้างความทรงจำด้านศาสนา

พิพิธภัณฑสถานอักษะและเคลียดศึก เป็นพิพิธภัณฑสถานที่จัดตั้งขึ้นด้วยความร่วมมือของคนในท้องถิ่น และมีพระสงฆ์เป็นแกนนำและเป็นผู้รับผิดชอบหลัก พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้มีการจัดแสดงเรื่องราวประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 โดยนำเสนอเรื่องราวของชีวิตทหารเคลียดศึกด้วยภาพถ่ายและภาพวาด และมีการจัดแสดงวัตถุสิ่งจากสมัยสงครามโลกด้วย และที่นอกเหนือไปจากนั้น และเป็นจุดเด่นของพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ก็คือ การอธิบายสงครามจากมุมมองของศาสนา

นิทรรศการของพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ มีส่วนหนึ่งที่เป็นการนำเสนอภาพข่าวจากหนังสือพิมพ์ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 และมีข่าวที่เป็นเรื่องราวของอดีตนายทหารชาวญี่ปุ่นผู้หนึ่ง ชื่อ ทาคาชิ นางาเซ (ฟูจิوار่า) อดีตผู้คุมค่ายเคลียดศึกที่บริเวณวัดไชยชุมพลชนะสงคราม ซึ่งทำหน้าที่เป็นล่ามให้แก่ทหารญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 หลังสิ้นสุดสงคราม เขากลับมาที่วัดแห่งนี้ พร้อมกับความสำนึกผิด และตัดสินใจบวชที่วัดแห่งนี้ เพื่อเป็นการไถ่บาปให้กับทหารญี่ปุ่นที่กระทำผิดต่อทหารเคลียดศึก

พระราชวิสุทธิเมธีได้กล่าวถึงเรื่องราวของทหารญี่ปุ่นในด้านศีลธรรมที่มีความสำคัญผิดต่อการกระทำในอดีตและต้องการไถ่โทษต่อสิ่งที่ตนได้ทำ และยังคงกล่าวเพิ่มเติมอีกว่า

...เรื่องราวของญี่ปุ่นคนนี้ อาตมาเป็นคนเลือกเรื่องราวนี้มาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์นี้เอง เพราะได้รวบรวมข่าวจากหนังสือพิมพ์ที่ทำข่าวเกี่ยวกับการบวช เพื่อสำนึกผิดของเขามาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ เพราะอยากให้ทางคนอื่นได้รับรู้ว่าญี่ปุ่นก็มีความดีเหมือนกันไม่ได้เลวหรือโหดร้ายเหมือนที่เห็นในประวัติศาสตร์ ไม่ว่าความทรงจำต่อพื้นที่นี้จะดูโหดร้าย แต่มนุษย์ในเมื่อหลีกเลี่ยงไม่ได้ก็ต้องเผชิญหน้าอยู่กับความจริงในปัจจุบัน และสร้างความทรงจำใหม่ที่สวยงามให้คนอื่นน่าจำได้ดีกว่า...

(พระราชวิสุทธิเมธี, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2557)

ภายในพิพิธภัณฑ์ มีอนุสาวรีย์ของ นายทาคาชิ นางาเซ (ฟูจิوار่า) เป็นรูปปั้นเท่าบุคคลจริง ตั้งอยู่บนแท่นสูงราว 1 เมตร สร้างขึ้นเสร็จเมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 สนับสนุนโดยศิษย์เก่าสมาคมนักเรียนไทย - ญี่ปุ่น เมืองโอคายามา และอดีตทหารญี่ปุ่นผู้นี้ก็คือเป็นผู้จัดตั้งมูลนิธิสันติภาพแม่น้ำแคว เป็นมูลนิธิที่ให้ทุนการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนที่ต้องการศึกษาเล่าเรียนแต่ขาดแคลนทุนทรัพย์ และยังมอบงบประมาณส่วนหนึ่งในการสนับสนุนพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ด้วย และการสร้างอนุสาวรีย์ทหารญี่ปุ่นผู้นี้ในพิพิธภัณฑ์แห่งนี้นอกจากจะเป็นการสร้างความทรงจำในอีกแง่มุมหนึ่งแล้ว การยกย่องเชิดชูนายทหารผู้นี้ก็อาจจะมียัยะในการสร้างการยอมรับการไถ่บาปของทหารญี่ปุ่นที่การกระทำผิดเมื่อครั้งสมัยสงครามโลกด้วยการบวชเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับผู้เสียชีวิต ซึ่งในทางศาสนาพุทธถือว่าการบวชเป็นพระภิกษุเป็นการประกอบบุญกุศลอันยิ่งใหญ่

หอศิลป์และพิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2: ประสบการณ์ ความทรงจำ การสร้าง

ความหมายของวัตถุจัดแสดง

พิพิธภัณฑ์เอกชนแห่งนี้เกิดขึ้นจากประสบการณ์และความทรงจำของผู้ก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ ผนวกกับความสนใจใฝ่รู้ในเรื่องต่างๆ เป็นการส่วนตัว โดยเฉพาะประวัติศาสตร์สงคราม จึงทำให้พิพิธภัณฑ์แห่งนี้มีการนำเสนอเรื่องราวที่หลากหลาย จากวัตถุและการตีความประวัติศาสตร์สงครามจากการรับรู้ของผู้จัดพิพิธภัณฑ์ ดังจะเห็นได้จากความหลากหลายของวัตถุและหลากหลายเรื่องเล่า ดังที่ผู้จัดพิพิธภัณฑ์ได้กล่าวไว้

...ส่วนการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ผมได้รวบรวมวัตถุสิ่งของทั้งของเชลยศึกและของทหารญี่ปุ่นมาจัดแสดง ส่วนใหญ่สิ่งของที่ได้มาเป็นของสะสมเก่าบางอย่างเก็บมาตั้งแต่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และอย่างพวกหุ่นปั้นผมก็ให้ช่างปั้นตามจากจินตนาการของผมบ้าง และปั้นตามแบบในรูปภาพบ้าง ปีนสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ผมได้มาจากการซื้อขายจากตลาดสะสมของเก่า บางส่วนซื้อมาจากชาวบ้าน และบางครั้งก็ ไซ้ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ส่วนหนึ่งเป็นของสะสมเดิม บางส่วนก็ซื้อมาจากคนสะสมคนอื่น ๆ ปีนบางด้ามเป็นของนายทหารญี่ปุ่นใช้ เพราะตอนที่ทหารญี่ปุ่นมาที่ตลาดเห็นนายทหารหลายคนพกปืนชนิดนี้...

(อรัญ จันทศิริ, สัมภาษณ์, 28 มิถุนายน 2557)

จากของสะสมที่เชื่อว่ามาจากสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้รับการเรียบเรียงและประกอบขึ้นเป็นเรื่องราวประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้เล่าเรื่องผ่านวัตถุ ภาพวาด รูปปั้นจำลอง โดยมีได้เน้นความจริงแท้ของวัตถุ เพราะหากจะกล่าวไปแล้ว วัตถุเชิงประวัติศาสตร์ที่มีความจริงแท้ อาจไม่ได้ทำให้ประวัติศาสตร์ที่ถูกเล่าในพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ผิดแผกไปจากที่เป็น ดังนั้นพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้จึงเป็นพื้นที่ที่บอกเล่าการรับรู้ จินตนาการและความเข้าใจของผู้จัดพิพิธภัณฑสถานที่มีต่อสงคราม และมีจุดมุ่งหมายของการจัดแสดงในการบอกเล่าถึงความเจ็บปวดของสงครามและเตือนคนในสังคมว่าสงครามไม่ควรเกิดขึ้นอีก

พิพิธภัณฑสถานแห่งความทรงจำ: มรดกบอกเล่าความสูญเสีย ความโหดร้าย

ความเจ็บปวด และความไม่ยุติธรรม

พิพิธภัณฑสถานแห่งความทรงจำ เป็นพิพิธภัณฑสถานหนึ่งที่ถ่ายทอดเรื่องราวความเจ็บปวด โดยใช้สถานที่จริงที่เกิดเหตุการณ์และมีความทรงจำจากการสร้างทางรถไฟ การจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานได้กล่าวถึงการทำงานที่ยากลำบากบนเทือกเขาสูง ด้วยสภาพภูมิประเทศที่ไม่เอื้ออำนวยและสภาพอากาศที่ไม่คุ้นเคย และเลวร้ายลงไปอีกจากการที่ต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของทหารญี่ปุ่น

การค้นหาเส้นทางรถไฟเก่าของรัฐบาลออสเตรเลีย เพื่อรื้อฟื้นแหล่งประวัติศาสตร์ที่ช่องเขาขาดและจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถานนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นการเติมรายละเอียดในประวัติศาสตร์สงครามโลก และเป็นการรื้อฟื้นความทรงจำของกลุ่มเชลยศึกชาวออสเตรเลียผู้มีประสบการณ์ตรงจากการที่เคยถูกเกณฑ์แรงงานไปสร้างทางรถไฟที่ช่องเขาขาด และเป็นการสร้างความทรงจำร่วมใหม่ที่ชัดเจนขึ้นด้วยเรื่องเล่าที่มีแหล่งอ้างอิงที่น่าเชื่อถือ

การรื้อฟื้นให้ทางรถไฟสายเก่าที่ช่องเขาขาดให้เป็นมรดกทางประวัติศาสตร์ ที่สามารถเป็นวัตถุสืบในการสร้างความทรงจำที่เป็นความเจ็บปวดและสูญเสียจากสงครามโลกได้เป็นอย่างดีสำหรับทั้งผู้ที่เคยมีประสบการณ์ความทรงจำ และที่ไม่เคยมีประสบการณ์ความทรงจำจากพื้นที่แห่งนี้ ที่ความทรงจำเฉพาะบุคคลหลายๆคนสามารถกลายเป็นความทรงจำสาธารณะได้ ซึ่งการสร้างพิพิธภัณฑสถานนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นการสร้างความทรงจำที่เป็นความเจ็บปวดของคนสัญชาติออสเตรเลีย ที่มีเรื่องราวความยากลำบากในการสร้างทางรถไฟมรณะ

พิพิธภัณฑสถานนอกจากจะเป็นพื้นที่บอกเล่าและตอกย้ำความทรงจำแล้ว ยังเป็นพื้นที่ในการเรียกร้องความยุติธรรมจากสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างเป็นนัยๆ แต่การเรียกร้องนี้คงมิได้ต้องการให้มีใครถูกลงโทษหรือได้รับการชดเชยแต่อย่างใด หากแต่การยอมรับว่าได้กระทำผิดโดยผู้เกี่ยวข้องก็อาจจะเพียงพอแล้วสำหรับการเยียวยาบาดแผลในใจให้พอบรรเทาลงได้ เนื้อหาในนิทรรศการในพิพิธภัณฑสถานแห่งความทรงจำช่องเขาขาด และพิพิธภัณฑสถานทางรถไฟไทย - พม่า มีส่วนที่บอกเล่าถึงการลงโทษต่อทหารญี่ปุ่นที่ทำหน้าที่ควบคุมการก่อสร้างทางรถไฟ ต่างก็ได้รับการตัดสินลงโทษจำคุกระยะเวลาที่แตกต่างกัน 1 วัน จะไปจนถึงหลายสิบปี ซึ่งก็คงจะสุดแต่ผู้ชมพิพิธภัณฑสถานจะพิจารณาว่าความยุติธรรมได้เกิดขึ้นหรือยัง

พิพิธภัณฑสถานทางรถไฟ ไทย-พม่า: พื้นที่สร้างความทรงจำของวีรบุรุษสงคราม

เรื่องเล่าในพิพิธภัณฑสถาน นอกจากที่เป็นเรื่องราวของความโหดร้ายทารุณแล้ว

ที่พิพิธภัณฑสถานทางรถไฟไทย-พม่า ยังมีเรื่องราวที่เป็นการยกย่องวีรกรรมความกล้าหาญในการช่วยเหลือเชลยศึกของ นายบุญผ่อง โดยผ่านทางองค์กรหนึ่งที่ทำให้ความช่วยเหลือเชลยศึก บุญผ่อง เป็นคนไทยที่เชลยศึกยกย่องว่าเป็นฮีโร่ จากความช่วยเหลือที่เขามอบให้แก่เชลยศึกโดยไม่หวาดหวั่นต่อภัยอันตรายที่อาจจะเกิดขึ้นกับตนเอง องค์กรที่บุญผ่องเข้าไปเกี่ยวข้องในการช่วยเหลือเชลยศึกก็คือ องค์กรวี จากข้อความในนิทรรศการของพิพิธภัณฑสถาน กล่าวถึงองค์กรนี้ว่า

“องค์กร “วี” (V Organisation) ประเทศไทยเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นโดยไม่สมัครใจ ดังนั้น ชาวต่างชาติฝ่ายพันธมิตรที่อยู่ในประเทศไทยจึงได้รับการปฏิบัติอย่างดีจากคนไทย ซึ่งชาวต่างชาติที่อยู่ในประเทศเหล่านั้นมีความห่วงใยต่อความเป็นอยู่ของเชลยศึก จึงได้จัดตั้งองค์กร “วี (v)” ขึ้นมาโดยได้รับการสนับสนุนจากนักธุรกิจที่เป็นกลาง รวมทั้งคนไทยที่เข้าใจต่อสถานการณ์ในขณะนั้น ซึ่งองค์กรวีได้แอบจัดส่งยาและอาหารแก่เชลยศึก”

จากการเข้าไปเกี่ยวข้องกับองค์กรนี้ ก็เป็นจุดเริ่มต้นของเรื่องราวที่กล่าวถึงบุญผ่อง คนไทยในจังหวัดกาญจนบุรี ครอบครัวของเขาได้ทำการค้าขายกับทหารญี่ปุ่น จึงทำให้บุญผ่องได้ไปพบเห็นสภาพความเป็นอยู่ที่ลำบากยากแค้นของเชลยศึกเป็นประจำ เวลาไปส่งของในค่าย และเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้บุญผ่องยอมแอบช่วยเหลือเชลยศึกด้วยการเข้าร่วมกับองค์กรวี จนกระทั่งบุญผ่องได้รู้จักและสนิทกับนายแพทย์เวอร์ ดันลอป เชลยศึกชาวออสเตรเลียที่อยู่ในค่ายเชลยศึก

เรื่องราวของบุญผ่องนอกจากจะเป็นความทรงจำหนึ่งที่ถ่ายทอดในพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้แล้ว ความทรงจำและการยกย่องบุญผ่องให้เป็นวีรบุรุษยังถ่ายทอดไปถึงคนในครอบครัวของเขาด้วย ปัจจุบันบ้านของบุญผ่องมีนิทรรศการจัดแสดงเรื่องราวของบุญผ่อง โดยมียายลำไย เป็นน้องสะใภ้ของบุญผ่อง ผู้ถ่ายทอดเรื่องราวความทรงจำของบุญผ่องผ่านประสบการณ์ความทรงจำของยายลำไย “ที่บุญผ่องเป็นคนที่ดีจะทำอะไรและต้องทำให้ได้ ก็เหมือนกับการช่วยเหลือเชลยศึกเขาก็ต้องทำให้ได้เหมือนกัน เพราะเขาก็มีมนุษยธรรมคนหนึ่งเหมือนกับเรา” (ยายลำไย, สัมภาษณ์, 1 พฤศจิกายน 2557) ยายลำไยกล่าวถึงบุญผ่องด้วยความทรงจำที่ประทับใจและภูมิใจกับวีรกรรมของบุญผ่องที่ช่วยเหลือเชลยศึก จนได้รับการยกย่องจากอดีตทั้งเชลยศึกและจากรัฐบาลออสเตรเลีย จนเขาได้รับเหรียญกล้าหาญมากมาย ซึ่งจัดแสดงอยู่ในนิทรรศการที่บ้านของบุญผ่อง ซึ่งเขาได้รับการยกย่องให้เป็น “วีรบุรุษสงครามของทางรถไฟสายมรณะ” ปัจจุบันยายลำไยเป็นบุคคลที่คอยบอกเล่าเรื่องราวของบุญผ่องให้แก่ผู้เข้าชมได้ฟัง แม้ว่าจะระยะเวลาจะผ่านมานานแล้ว แต่ยายลำไยก็ยังคงทำหน้าที่ถ่ายทอดเรื่องราวประสบการณ์ของบุญผ่องให้แก่ผู้สนใจเข้าชม ภายในบ้านบุญผ่อง มีนิทรรศการที่เป็นการจัดแสดงให้ทั้งผู้เข้าชมเพื่อครอบครัวของเขาเองให้รำลึกถึงความดีของบุญผ่อง ทั้งนี้เรื่องราวของบุญผ่องจึงเป็นหนึ่งในความทรงจำที่เกิดขึ้นในชุมชนปากแพรก เพราะบ้านของเขาอยู่ที่นั่น ชาวบ้านแพรกให้ความสำคัญต่อการนำเสนอเรื่องราวความทรงจำนี้เพราะเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ความทรงจำของตนเอง

จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ดูแลพิพิธภัณฑสถาน ทำให้ได้ทราบว่า มีครอบครัวของเชลยศึกบางรายมาสอบถามเกี่ยวกับเรื่องราวของบุญผ่อง เพราะรับรู้เรื่องราวจากอดีตเชลยศึกที่เคยได้รับความช่วยเหลือตอนเป็นเชลยศึกให้ฟัง ทำให้ครอบครัวของเชลยศึกหลายคนอยากรับรู้เรื่องราว

ของบุญผ่องมากขึ้น และเป็นที่มาของการเลือกเรื่องราวของบุญผ่องที่นำมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ทางรถไฟไทย - พม่า

จากเรื่องราวในพื้นที่จัดแสดงของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ นอกจากเรื่องราวความทรงจำเกี่ยวกับเชลยศึกแล้ว ยังมีเรื่องราวความทรงจำของคนในท้องถิ่นที่ถูกกล่าวถึง แต่ก็เป็นเพียงการกล่าวถึงในบริบทที่เกี่ยวกับการช่วยเชลยศึกโดยการเข้าร่วมขององค์กรวี ซึ่งเป็น การนำเรื่องราวของบุญผ่องมาสร้างเรื่องราวสนับสนุนองค์กรวี ซึ่งเป็นองค์กรที่ต่อต้านญี่ปุ่นและมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเชลยศึก ดังนั้นความทรงจำในพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ไม่ได้สร้างขึ้นมาเพื่อให้เกิดการถ่ายทอดเรื่องราวความทรงจำเพียงแคในพิพิธภัณฑ์ อย่างเรื่องราวของบุญผ่องก็ถูกนำไปใช้ในการสร้างพื้นที่ความทรงจำของชุมชนปากแพรงด้วย

ความสัมพันธ์ของประวัติศาสตร์และความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2

ในพิพิธภัณฑ์สงคราม

ประวัติศาสตร์และความทรงจำอาจไม่ใช่สิ่งเดียวกัน แต่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน และไม่สามารถแยกขาดออกจากกันได้ ทั้งนี้เรื่องราวของประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 ที่มีความทรงจำที่หลากหลายของผู้คนที่รับรู้เรื่องราวของประวัติศาสตร์สงครามโลกที่แตกต่างกัน พิพิธภัณฑ์สงครามอักษะและเชลยศึก: ประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 กับเรื่องราวความทรงจำคนท้องถิ่น พิพิธภัณฑ์สงครามอักษะและเชลยศึก หรือพิพิธภัณฑ์วัดใต้ เป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่บอกเล่าประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 ผ่านนิทรรศการหลักของพิพิธภัณฑ์ด้วยภาพถ่ายและภาพวาดที่ได้รับมอบจากอดีตเชลยศึก ซึ่งอาจมองได้ว่าเป็นการเล่าต่อความทรงจำของเชลยศึกอีกทีหนึ่ง และน่าสนใจที่ภาพที่ใช้เล่าเรื่องในนิทรรศการหลักนั้น มีภาพของคนท้องถิ่นอยู่ด้วย คือภาพเชลยศึกกำลังซื้อของจากหามแม่ค้า และภาพถ่ายคู่ของสาวชาวบ้านกับทหารเชลยศึก ที่มีข้อความบอกว่าทั้งคู่แต่งงานกัน หากไม่ทราบความเป็นมาของภาพนี้มาก่อน ก็อาจทำให้เข้าใจไปเองว่า เป็นความรักที่เกิดขึ้นในระหว่างที่เกิดสงคราม โดยไม่ทันได้ลำดับความน่าจะเป็นของสถานการณ์นี้ ว่าเชลยศึกที่ถูกเกณฑ์แรงงานมาจะได้รับอนุญาตให้ออกมาแต่งงานอยู่กับครอบครัวได้อย่างไร เพราะภาพถ่ายบางภาพก็ไม่มีสิ่งใดบ่งบอกชัดเจนว่าเป็นภาพระหว่างสงคราม หรือหลังสิ้นสุดสงคราม

การเลือกภาพถ่ายนี้มาจัดแสดงเพื่อต้องการที่จะเล่าถึงความสัมพันธ์ของเชลยศึกกับชาวบ้านในท้องถิ่น ซึ่งลำดับของเวลาอาจไม่ใช่สาระสำคัญของการเล่าความทรงจำนี้ แต่ประเด็นที่สำคัญก็คือความทรงจำที่เชื่อมโยงกับคนในท้องถิ่น ดังคำสัมภาษณ์ของยายพิมพ์ที่กล่าวว่า

...รูปนี้เพื่อนคุณจิมเป็นคนถ่าย ตอนนั้นถ่ายอยู่หน้าบ้านนี้แหละ ต่อมาคุณจิมบอกว่าจะเอาภาพนี้ไปให้ที่วัดใต้ เพราะเพื่อนๆเขาได้นำรูปถ่ายหลายใบที่ถ่ายตอนอยู่ในค่ายเชลยศึกมาให้ที่วัดเพราะทางวัดจะทำพิพิธภัณฑ์ คุณจิมบอกว่าเอารูปนี้ไปให้วัดใต้ เพราะอยากให้รู้ว่าพอหลังสงครามเชลยศึกมีความเป็นอยู่ยังไง และจะได้อีกว่าเชลยศึกก็มีความทรงจำกับคนไทยเหมือนกัน...

(ยายพิมพ์, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2558)

จากการเล่าความทรงจำด้วยภาพของยายพิม แสดงถึงการเล่าความทรงจำกับการเล่าประวัติศาสตร์ในพิพิธภัณฑ์มีเงื่อนไขที่แตกต่างกัน ประวัติศาสตร์มีเงื่อนไขที่จะต้องเคร่งครัดในเรื่องลำดับเวลาของการเล่าเรื่อง ในขณะที่ความทรงจำที่เล่าในพิพิธภัณฑ์นั้น ประเด็นและเรื่องที่จะเล่ามีความสำคัญกว่าการลำดับเหตุการณ์

หอศิลป์และพิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2: ความทรงจำกับประวัติศาสตร์สงคราม

หอศิลป์และพิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2 มีการจัดแสดงเรื่องราวประวัติศาสตร์สงครามที่ไม่ใช่เฉพาะประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 เท่านั้น จุดเริ่มต้นของความสนใจประวัติศาสตร์สงครามของผู้ก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ มาจากเหตุการณ์และความทรงจำส่วนบุคคล ในการสูญเสียพ่อไปในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 จากความทรงจำที่เจ็บปวดได้ก่อให้เกิดคำถามที่ต้องการคำอธิบายถึงเหตุผลและที่มาของสงคราม ที่ทำให้คุณอรุณ ผู้ก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ เริ่มสนใจประวัติศาสตร์สงครามทั้งหลายที่เกิดขึ้นกับประเทศไทย ที่เขาบอกว่าได้ทำการศึกษาค้นคว้าอย่างจริงจังก่อนที่จะมาเป็นพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ และคำบรรยายวัตถุจัดแสดงนั้นก็อ้างอิงมาจากแหล่งข้อมูลเอกสารจากหอจดหมายเหตุและจากเอกสารตำราทางประวัติศาสตร์

...การนำเสนอเรื่องราวของสงคราม ผมต้องหาข้อมูลจากหอจดหมายเหตุและตำราทางประวัติศาสตร์ เพื่อนำมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ อย่างเรื่องชื่อเจ้าของดาบที่ผมเล่าให้ฟัง ก็ต้องหาชื่อจากหอจดหมายเหตุในประวัติศาสตร์ ผมแค่อยากให้ข้อมูลที่ได้มันใกล้เคียงกับเรื่องจริงมากที่สุด ถึงแม้ว่าส่วนจัดแสดงบางส่วนจะมาจากความทรงจำของผม ผมก็อยากให้มีมันใกล้เคียงกับประวัติศาสตร์...

(อรุณ จันทศิริ, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2557)

จากคำกล่าวของคุณอรุณ แสดงให้เห็นว่าเขาให้ความสำคัญกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ เพราะต้องการที่จะนำมาสนับสนุนและสร้างความน่าเชื่อถือให้กับนิทรรศการของเขาที่มาจากความทรงจำและความเข้าใจของเขาเอง ภาพความทรงจำหนึ่งเกี่ยวกับการสร้างทางรถไฟ ที่ถูกเล่าซ้ำๆ กันในพิพิธภัณฑ์สงครามแต่ละแห่งก็คือ ภาพการตรากตรำงานหนักของเชลยศึก จากรูปปั้นจำลองที่จัดแสดงที่หอศิลป์และพิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่สองก็คือ รูปทหารเชลยศึก 2 นายกำลังช่วยกันเดินแบกไม้หมอนอยู่บนทางรถไฟ ซึ่งแตกต่างจากรูปปั้นจำลองภาพที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งความทรงจำ ชองเขาขาด ที่เป็นภาพการทำงานแบกไม้หมอนของเชลยศึกเหมือนกัน แต่ที่นั่นเป็นภาพแรงงานเชลย 2 คน ที่กำลังแบกไม้หมอนคนละ 1 ท่อน แต่ข้อเท็จจริงจะเป็นอย่างไรนั้นก็คงจะมีแต่ผู้ร่วมในเหตุการณ์เท่านั้นจึงจะทราบได้ ประเด็นในที่นี้ก็คือ เรื่องเล่าที่สื่อสารออกมาในนิทรรศการพิพิธภัณฑ์นั้น มาจากการตีความแล้วเรียบเรียงใหม่แล้วแทบทั้งสิ้น ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับว่าเรื่องเล่านั้นถูกตีความผ่านการรับรู้และความทรงจำของใคร

จุดประสงค์ของของผู้จัดหอศิลป์และพิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ก็คือ ต้องการให้พิพิธภัณฑ์แห่งนี้เป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับสงครามที่เกิดขึ้นในประเทศไทย โดยเฉพาะสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่เขาต้องการบอกเล่าความทรงจำของเขาที่มีต่อเหตุการณ์นี้ ที่วัตถุประสงค์และรูปจำลองที่ถูกจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ ถูกวางไว้ให้เป็นตัวดำเนินเรื่อง แม้ว่าผู้เขียนจะพยายามค้นหา

คำตอบถึงความจริงแท้ของวัตถุบางชิ้น ที่มีข้อสงสัยในคำอธิบายวัตถุว่าเป็นข้อเท็จจริงหรือไม่ ประการใด แต่แล้วก็พบว่ามันเป็นคำถามที่อาจจะไม่จำเป็น เพราะสารที่พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ต้องการ สื่อมิใช่อยู่ที่ความจริงแท้ของวัตถุ แต่อยู่ที่ว่าสงครามหมายถึงความสูญเสีย สงครามคือความพ่ายแพ้ พ่ายแพ้แม้กระทั่งผู้ที่ไม่ได้เป็นคู่รบ

...ผมอยากให้พิพิธภัณฑ์แห่งนี้เป็นพิพิธภัณฑ์ที่บอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์สงคราม ในประเทศไทย ดังนั้นพิพิธภัณฑ์นี้จึงมีทั้งส่วนที่เป็นประวัติศาสตร์สงครามไทยในอดีต และประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2...

(อรัญ จันทศิริ, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2557)

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งความทรงจำ ชองเขาขาด: การสร้างความทรงจำและพิธีกรรมรำลึก

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งความทรงจำ ชองเขาขาด เป็นพื้นที่หนึ่งที่มีความหมายต่อความทรงจำที่เจ็บปวดของเชลยศึกที่ถูกเกณฑ์มาสร้างทางรถไฟที่นั่น ด้วยที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ ที่เป็นสถานที่ที่มีประวัติศาสตร์ ของความทุกข์ยากและความสูญเสียของเหล่าเชลยศึก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเชลยชาวออสเตรเลีย พื้นที่ของพิพิธภัณฑ์จึงมีความสำคัญในการประกอบพิธีรำลึกทหารผู้เสียชีวิตในสงครามโลกครั้งที่ 2 Anzac Day

วันแอนแซค หรือ Anzac Day ที่มาของชื่อย่อมาจาก Australian and New Zealand Army Corps เป็นชื่อเรียกกองกำลังทหารออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ พร้อมด้วยเหล่าทหารจากสหราชอาณาจักร อินเดียและฝรั่งเศส ที่ได้ยกพลขึ้นบก ณ ชายฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรแกลลีโพลี เพื่อเปิดฉากยุทธการดาร์ดาเนลส์

ในสงครามโลกครั้งที่ 1 ของเช้าวันที่ 25 เมษายน พ.ศ.2458 การสู้รบในครั้งนั้นมีผู้บาดเจ็บล้มตายเป็นจำนวนมาก เฉพาะทหารชาวออสเตรเลียที่เสียชีวิตในการสู้รบครั้งนั้นมีจำนวนมากกว่า 8,000 นาย ส่วนทหารชาวนิวซีแลนด์ที่เสียชีวิตก็มีจำนวนไม่น้อยเช่นกัน ต่อมาชาวออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ จึงร่วมกันจัดวันอนุสรณ์ทหารผ่านศึกออสเตรเลีย - นิวซีแลนด์ หรือ Anzac Day ทุกวันที่ 25 เมษายน ของทุกปี เป็นโอกาสที่ชนรุ่นหลังจะรำลึกถึงชาวออสเตรเลียและชาวนิวซีแลนด์ที่ต้องพลีชีพในสงครามโลกครั้งที่ 1 ที่ถูกจารึกว่าเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญของทั้ง 2 ประเทศ

ดังนั้นวันแอนแซค หรือ Anzac Day นับเป็นวันสำคัญวันหนึ่งสำหรับชาวออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ ทุกวันที่ 25 เมษายนของทุกปี จะมีการจัดพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อรำลึกถึงเหล่าทหารที่เสียชีวิต โดยเริ่มจากพิธีกรรมในเวลาเช้ามืด ซึ่งเป็นเวลาที่เหล่าทหารยกพลขึ้นบก จากนั้นจะมีพิธีวางพวงหรีดที่สุสานทหารต่างๆ ทั่วประเทศออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์

สำหรับงานวันแอนแซค (Anzac Day) ได้จัดขึ้นครั้งแรกในประเทศไทยที่จังหวัดกาญจนบุรีครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2550 โดยมีพิธีกรรมสำคัญที่เรียกว่า Dawn Service งานวันแอนแซค (Anzac Day) เป็นงานที่รำลึกถึงผู้สูญเสียทั้งอดีตเชลยศึกที่ยังมีชีวิตและครอบครัวของเชลยศึกที่เสียชีวิต ต่างให้ความสำคัญต่อการรำลึกความทรงจำที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะชาวออสเตรเลีย จะมีพิธีกรรมที่พิพิธภัณฑ์ชองเขาขาดก่อนที่จะมารำลึกพิธีกรรมที่สุสาน การแสดงความเป็นเจ้าของ

ของความเจ็บปวดสูญเสียของพิธีกรรมนี้เป็นส่วนหนึ่งที่สร้างความทรงจำความเจ็บปวดการสูญเสีย แต่มักกลับสร้างความทรงจำของคนในชาติขึ้นมา ทั้งจะเห็นได้จากงานแอนแซค เดย์ (Anzac Day) ที่เป็นการรำลึกถึงทหารผู้เสียชีวิตในสงคราม โดยพยายามเปิดพื้นที่ความทรงจำระหว่างผู้มีประสบการณ์ร่วมกับผู้คนในปัจจุบัน ซึ่งบางคนไม่มีใครเคยอยู่ร่วมเหตุการณ์ในสมัยนั้น มีความทรงจำร่วมกันบนพื้นที่ของความทรงจำที่เจ็บปวด

จากพิธีกรรมงานรำลึก Anzac Day เป็นงานรำลึกที่เกิดขึ้นในจังหวัดกาญจนบุรี ตั้งแต่ขั้นตอนของพิธีกรรม รวมถึงบรรยากาศในงานมีเพียงตัวแทนของรัฐทั้งไทยและต่างประเทศซึ่งเป็นข้าราชการชั้นสูงไปร่วมงานในพิธีเท่านั้น แต่ในงานไม่มีเรื่องราวความทรงจำเกี่ยวกับคนท้องถิ่นเลย รวมถึงกิจกรรมรำลึกนี้ไม่ได้มีการประชาสัมพันธ์เพื่อการท่องเที่ยวเหมือนกับงานสัปดาห์ข้ามแม่น้ำแคว อาจจะมองได้ว่างานรำลึก Anzac Day ประเทศไทยไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการท่องเที่ยวในประเทศ แต่หากเป็นนักท่องเที่ยวต่างชาติจะได้รับความสนใจอย่างมาก แสดงให้เห็นถึงการเลือกที่จะรับรู้เรื่องราวของประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 เพราะคนไทยเองอาจจะไม่ได้มีความรู้สึกถึงความทรงจำที่สูญเสียเหมือนกับชาวต่างชาติหลายคนต้องการมาอยากรำลึกความทรงจำที่เจ็บปวดและสูญเสีย ทั้งจากผู้มีประสบการณ์โดยตรงจากอดีตเชลยศึกหรือครอบครัวของอดีตเชลยศึก ทั้งนี้ยังรวมถึงผู้ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ แต่ต้องการแบ่งปันความทรงจำที่เจ็บปวดสูญเสียร่วมกัน

ผู้เขียนได้มีโอกาสสนทนากับเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์ ซึ่งกล่าวถึงการให้ความสำคัญต่อการเข้าร่วมงานรำลึกของครอบครัวอดีตเชลยศึกที่จะมาเข้าร่วมในทุกๆปี พิธีกรรมที่จัดขึ้นในสถานที่จริงนี้ ส่วนหนึ่งอาจกระตุ้นให้หววนรำลึกถึงการรับรู้และความทรงจำที่เจ็บปวดของอดีตของเชลยศึกเอง ของครอบครัว และของเพื่อร่วมชาติ ปีแล้วปีเล่า แม้ว่าจะเป็นกิจกรรมที่เป็นการย้อนรอยอดีต แต่พิธีกรรมนี้ก็ได้อสร้างประสบการณ์ใหม่ๆในบริบทแวดล้อมใหม่ๆ ในแต่ละปี ให้กับผู้ที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์สงครามโลก และให้กับเพื่อร่วมชาติ ได้แสดงออก ได้แลกเปลี่ยนความทรงจำ หรือได้ทำความรู้จักกันและกัน ซึ่งสิ่งนี้น่าจะเป็นเครื่องเยียวยาประวัติศาสตร์บาดแผลของปัจเจกและของสังคมที่ได้รับผลกระทบในอดีต และเป็นการส่งต่อความทรงจำไปให้กับสังคมปัจจุบันให้ได้ตระหนักรู้ถึงบทเรียนอันแสนเจ็บปวดของสงคราม

...ปู่เคยเล่าให้ฟังว่าตอนทำงานอยู่ที่นี้ มีเพื่อนคนหนึ่งที่เคยช่วยเหลือปู่ของฉันทอนที่ปู่ของฉันทอนป่วยทำงานไม่ไหว เพื่อนของเขาที่ช่วยทำงานแทน เชลยศึกที่นี้ทำงานหนักมาก จนสุดท้ายเพื่อนของปู่ตาย เพราะป่วยจนทำงานไม่ไหว และถูกทหารญี่ปุ่นโยนศพทิ้งลงเขาจากที่ทำงานสร้างสะพาน ปู่ของฉันทอนเสียใจมาก เวลาที่นี้เขาจะเดินไปยังทางรถไฟตรงของเขาคาดที่เพื่อนของเขาตาย ครอบครัวของเพื่อนปู่ ตอนนีเราก็สนิทกัน เพราะจากงาน Anzac Day ทำให้ทุกปี ทั้ง 2 ครอบครัวต้องมารำลึกความทรงจำที่เจ็บปวดและสูญเสียอยู่ที่นี้เสมอ และปู่ยังบอกอีกว่ายังไ้แก่ตามจะไม่มีวันลืมเหตุการณ์ที่โหดร้ายนี้ แม้จะเป็นเหตุการณ์ที่ไม่น่าจดจำก็ตาม...

(ศิริชญา แวนเดอวายด์, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2558)

จากการสนทนาเห็นได้ว่าพิพิธภัณฑ์สถานแห่งความทรงจำ ช่องเขาขาด และงานวัน Anzac Day ได้ทำให้เรื่องเล่าและความทรงจำของอดีตเชลยศึก มีความหมายและเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับประวัติศาสตร์การสร้างรถไฟ สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 และถูกผลิตซ้ำผ่านพิธีกรรมประจำปี

พิพิธภัณฑ์ทางรถไฟ ไทย-พม่า: การค้นหาและสร้างความทรงจำ

พิพิธภัณฑ์ทางรถไฟ ไทย-พม่า นอกจากจะเป็นพิพิธภัณฑ์ที่จัดแสดงบอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ยังมีบทบาทสำคัญของการเป็นศูนย์ข้อมูลประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 ในประเทศไทย ให้บริการด้านข้อมูลประวัติศาสตร์การสร้างทางรถไฟ ผู้ที่มาใช้ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นครอบครัวของอดีตเชลยศึกที่ต้องการทราบเรื่องราวของคนใน ครอบครัว บางครอบครัวทราบเรื่องราวประวัติศาสตร์และเรื่องเล่านั้นจากคำบอกเล่าของอดีตเชลยศึกเอง แต่บางครอบครัวของเชลยศึกบางราย ไม่เคยได้รับทราบถึงโชคชะตาและเรื่องราวชีวิตความเป็นอยู่ของอดีตเชลยศึกเลย เพราะอดีตเชลยศึกผู้รอดชีวิตบางรายก็ปฏิเสธที่จะบอกเล่าอดีตและความทรงจำอันเจ็บปวดของตนให้ครอบครัวได้รับรู้

เมื่อมีครอบครัวของอดีตเชลยศึกติดต่อขอข้อมูล ทางพิพิธภัณฑ์จะเตรียมข้อมูลไว้ให้ ส่วนใหญ่คนที่เข้ามาขอข้อมูลจะเป็นชาวออสเตรเลีย มีทั้งอดีตเชลยศึกและครอบครัวของเชลยศึก การขอข้อมูลส่วนใหญ่จะเป็นข้อมูลในลักษณะเรื่องราวของความเป็นอยู่ของเชลยศึก เช่น เมื่อก่อนอยู่อย่างไร อยู่ค่ายเชลยที่ไหน และบางครอบครัวก็ต้องการรู้ว่าเชลยศึกที่เสียชีวิตนั้นตายที่ใด นอกจากนี้พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ยังมีกิจกรรมหนึ่งที่เกิดขึ้นเพื่อการเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ผ่านการท่องเที่ยว ดังนั้นพิพิธภัณฑ์จึงจัดโปรแกรมการท่องเที่ยว เพื่อจะนำเสนอเรื่องราวความทรงจำที่สูญเสียและเจ็บปวด

...พิพิธภัณฑ์ทางรถไฟไทย-พม่า นอกจากเป็นศูนย์ข้อมูลทางประวัติศาสตร์แล้ว ยังมีการจัดการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ให้กับนักท่องเที่ยว ส่วนใหญ่เป็นญาติของอดีตเชลยศึกที่อยากรู้เรื่องราวของคนในครอบครัว ส่วนใหญ่ผู้ที่ซื้อทัวร์ท่องเที่ยวจะเป็นคนออสเตรเลีย ที่ต้องการรับรู้ข้อมูลของอดีตเชลยศึก เพราะอยากรู้ว่าเมื่อก่อนเขามีชีวิตอยู่อย่างไรบ้าง...

(ปุ้ม, สัมภาษณ์, 28 มิถุนายน 2558)

จากการสนทนาเจ้าหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ กล่าวว่าทางพิพิธภัณฑ์มีการจัดทัวร์สำหรับผู้สนใจต้องการเรียนรู้ประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 ในจังหวัดกาญจนบุรี โดยเนื้อหาที่เน้นการนำเสนอเป็นเรื่องของการตามรอยเชลยศึกที่สร้างทางรถไฟ ซึ่งมีทั้งการล่องเรือไปตามแม่น้ำแควน้อย ซึ่งในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 แม่น้ำสายนี้เป็นเส้นทางที่ใช้เดินทางไปค่ายเชลยศึกต่างๆ และจุดสำคัญของเส้นทางท่องเที่ยวนี้ก็คือการเดินทางตามรอยทางรถไฟสายเก่าที่ช่องเขาขาด สำหรับกลุ่มคนที่ซื้อทัวร์กับทางพิพิธภัณฑ์ ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มอดีตเชลยศึกและครอบครัวของอดีตเชลยศึก ที่ต้องการบอกเล่าประสบการณ์และความทรงจำของเขาให้กับครอบครัวได้รับรู้ และสำหรับครอบครัวเชลยศึกที่ไม่มีโอกาสได้ฟังเรื่องเล่าจากอดีตและความทรงจำจากคนในครอบครัวของตนเอง พิพิธภัณฑ์ทางรถไฟ ไทย-พม่า ก็สามารถเป็นแหล่งที่ให้พวกเขาได้ตามหาและมาสร้างความทรงจำได้

บทบาทที่น่าสนใจของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ก็คือ เป็นแหล่งข้อมูลประวัติศาสตร์การสร้างทางรถไฟสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ให้บริการแก่ครอบครัวของเชลยศึกที่ต้องการข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเชลยศึก ในขณะที่มีทำงานสร้างทางรถไฟอยู่ที่ประเทศไทย ข้อมูลเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ สถานที่ประจำการ สาเหตุการเสียชีวิต สถานที่ที่เสียชีวิต ครอบครัวที่มาขอรับบริการส่วนใหญ่เป็นชาวออสเตรเลีย แล้วทำไมจึงเป็นชาวออสเตรเลียเป็นส่วนใหญ่ ทั้งๆที่มีเชลยศึกสัญชาติอื่นอีกเป็นจำนวนมากที่เสียชีวิตในประเทศไทย ในทางหนึ่งอาจจะเป็นเพราะเครือข่ายความสัมพันธ์ของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้กับรัฐบาลออสเตรเลีย ที่เป็นผู้ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณในการก่อตั้ง จึงทำให้บริการนี้เป็นที่รู้จักในออสเตรเลีย แต่ในอีกทางหนึ่งก็คือ ความต้องการในการสืบค้นในเรื่องนี้ของคนสัญชาติอื่นไม่ปรากฏชัดเจนนัก และพิธีกรรมรำลึกอย่างเป็นทางการก็พบว่ามีการจัดโดยรัฐบาลของชาติสัมพันธ์มิตรอื่น ในขณะที่ออสเตรเลียจะให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 มาก ซึ่งไม่ใช่เฉพาะกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในบริบทของประเทศไทยเท่านั้น เพราะงาน Anzac Day ที่ออสเตรเลียมีความสำคัญในระดับชาติ ประวัติศาสตร์สงครามโลกมีความหมายและความสำคัญต่อการทำความเข้าใจสังคมโลกในปัจจุบัน ประวัติศาสตร์หน้านี้ของบางประเทศอาจจะเลือนรางไปแล้วและพร้อมที่จะถูกลืมได้ทุกเมื่อ แต่สำหรับบางประเทศนั้นเหตุการณ์สงครามโลกที่สิ้นสุดไปแล้วกว่าก่อนศตวรรษ ยังอยู่ในกระแสและความทรงจำที่มีการต่อยอดและผลิตซ้ำอยู่เรื่อยๆ ซึ่งทำให้ ดังนั้นการทำความเข้าใจสังคมหนึ่ง น่าจะสามารถทำได้โดยการศึกษาว่าสังคมนั้นๆให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาใด และมีความทรงจำชุดใดอยู่ในกระแสบ้าง

บทสรุป

จังหวัดกาญจนบุรี เป็นแหล่งทรัพยากรแร่ธาตุที่อุดมสมบูรณ์ และเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ที่สำคัญในประวัติศาสตร์ของผืนแผ่นดินไทย เป็นเมืองหน้าด่าน เป็นเส้นทางเดินทัพ จนมาถึงเส้นทางรถไฟสายมรณะที่ปรากฏในหน้าสำคัญของประวัติศาสตร์โลก ปัจจุบันนี้เหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ผ่านมากกว่า 70 ปี แต่พยานหลักฐานและแหล่งความทรงจำยังคงมีให้เห็นอยู่ในพื้นที่หลายแห่งได้รับการจัดการในเชิงกายภาพ และมีหน้าที่ใหม่ในสังคมปัจจุบัน คือในเรื่องเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวแหล่งทางประวัติศาสตร์เหล่านั้น อาทิเช่น สะพานข้ามแม่น้ำแคว ถ้ากระแซะ และช่องเขาขาด ไม่ได้หลงเหลือสภาพเดิมที่จริงแท้และน่าหดหู่เลย ส่งผลให้พิพิธภัณฑ์สงครามที่เกิดขึ้นหลายแห่งในจังหวัดกาญจนบุรี เป็นพื้นที่ถ่ายทอดความรู้ทางประวัติศาสตร์ และเป็นพื้นที่บอกเล่าความทรงจำได้อย่างมีพลัง

บทความชิ้นนี้ได้เน้นการสร้างพื้นที่และความทรงจำในพิพิธภัณฑ์สงคราม 4 แห่งในจังหวัดกาญจนบุรี ได้แก่ พิพิธภัณฑ์สงครามอักษะและเชลยศึก หอศิลป์และพิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งความทรงจำ ช่องเขาขาด และพิพิธภัณฑ์ทางรถไฟไทย-พม่า พิพิธภัณฑ์สงครามดังกล่าวเป็นทั้งพิพิธภัณฑ์และแหล่งทางประวัติศาสตร์ ที่นำเสนอประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 และเรื่องราวของการสร้างทางรถไฟสายมรณะ ผ่านการจัด

แสดงวัตถุและเรื่องเล่าจากความทรงจำที่หลากหลาย ที่ทำให้เห็นว่าประวัติศาสตร์และความทรงจำมีความสัมพันธ์กันอย่างไร ในบริบทของสังคมร่วมสมัยในพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี

จากข้อมูลการศึกษาที่ได้วิเคราะห์การนำเสนอของพิพิธภัณฑ์สงครามทั้ง 4 แห่งในฐานะที่เป็นพื้นที่สร้างความทรงจำ จากการศึกษานิทรรศการของพิพิธภัณฑ์แต่ละแห่งก็ทำให้พบว่า ประวัติศาสตร์และความทรงจำมีความสัมพันธ์ที่แนบเนียน และทั้งสองสิ่งนี้ก็ถูกจัดการโดยอำนาจของการจัดการพิพิธภัณฑ์ วัตถุประสงค์ของ ข้อมูลประวัติศาสตร์ และเรื่องเล่าถูกเลือกมานำเสนอ และสิ่งที่ถูกเลือกมานั้นก็มักจะมีการสร้างความน่าเชื่อถือ ความถูกต้อง และความชอบธรรม และจากการศึกษา นิทรรศการในพิพิธภัณฑ์สงครามแต่ละแห่งก็พบว่ามี การรับรู้และความทรงจำที่เกี่ยวกับประวัติการสร้างทางรถไฟสายมรณะที่แตกต่างหลากหลาย เพราะประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 ในบริบทของจังหวัดกาญจนบุรี ไม่ได้จบลงสิ้นสุดทันทีในปี พ.ศ. 2488 เมื่อสงครามโลกสิ้นสุด หากแต่ยังมีเรื่องราวความทรงจำที่สืบเนื่องมาจากเมื่อครั้งที่ยังอยู่ในภาวะของสงครามโลก ดังนั้นในบริบทของท้องถิ่นความทรงจำที่เกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงมาจากช่วงเวลาต่อเนื่องไปภายหลังจากสงครามโลกสิ้นสุดลงด้วย

การสร้างความทรงจำเป็นการใช้ “อดีต” ของสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่พิพิธภัณฑ์สงครามในจังหวัดกาญจนบุรี แสดงให้เห็นถึงการเลือกจดจำเรื่องราวในอดีต แม้ว่าเหตุการณ์ของสงครามโลกครั้งที่ 2 จากผ่านมานานแล้วก็ตาม เรื่องเล่าของสงครามยังคงวนเวียนอยู่ในความทรงจำของสังคม มีผู้คนทั้งหลายหลยหมุนเวียนเปลี่ยนมาเล่าและรับรู้เรื่องราวผ่านพิพิธภัณฑ์ ซึ่งสิ่งที่ถูกจดจำนั้นเป็นสิ่งที่เมื่อเรานึกถึงอดีต “สิ่งที่วนนึกกลับมา นั้น เป็นได้ทั้งสิ่งที่เราลืมและสิ่งที่เราจดจำ” (Kavanagh, 2000, p. 15) ซึ่งในความทรงจำบางสิ่งเป็นสิ่งที่ต้องการลบเลือน แต่กลับกลายเป็นความทรงจำที่ตอกย้ำถึงบาดแผลความเจ็บปวด ที่แฝงด้วยอำนาจของการยึดโยงความหมายและความสัมพันธ์ระหว่างความทรงจำกับพื้นที่

เรื่องเล่าความทรงจำต่อเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ Raphael Samuel (อ้างใน Kavanagh, 2000, pp. 6-7) ได้กล่าวไว้ว่า “ความทรงจำมักตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขของประวัติศาสตร์และการสร้างความทรงจำเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทางสังคม เพื่อให้จดจำเรื่องราวในอดีต” ฉะนั้นการสร้างเรื่องราวผ่านพิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2 จึงไม่สามารถแยกขาดจากประวัติศาสตร์ได้ ซึ่งความทรงจำและประวัติศาสตร์นั้นต้องเดินไปคู่กัน การเล่าเรื่องราวผ่านมรดกก็เช่นกันต้องใช้ประวัติศาสตร์และความทรงจำในการสร้างความทรงจำ เช่น สะพานข้ามแม่น้ำแคว นอกจากเป็นพื้นที่มรดกที่มีเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ สะพานเหล็กแห่งนี้ยังถูกใช้ในการผลิตซ้ำความทรงจำผ่านงานสัปดาห์ข้ามแม่น้ำแคว ซึ่งเป็นงานประจำปีที่การท่องเที่ยวจังหวัดกาญจนบุรี ใช้เป็นเครื่องมือในการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังมีการอนุรักษ์เส้นทางบ้านเก่าของชุมชนปากแพรก ที่สร้างความทรงจำ โดยการจัดให้เป็นเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนเก่าสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ดังนั้นการสร้างชุดความทรงจำจึงเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ผู้สนับสนุนหรือผู้จัดการสามารถกระทำการเลือกเล่าความทรงจำเหล่านั้น โดยยึดโยงและสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ในภาพใหญ่และกับพื้นที่ที่มีความเกี่ยวข้อง

สำหรับในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างความทรงจำและประวัติศาสตร์ จากข้อมูลการศึกษา

พบว่ามีความสัมพันธ์ตามแนวคิดของ Nora ที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างความทรงจำและประวัติศาสตร์ที่มีความใกล้ชิดกันยากแยกไม่ออก และความทรงจำยังเป็นสิ่งที่มากระตุ้นให้นึกถึงเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่มีสถานะเป็นประวัติศาสตร์ แม้จะพบว่าจะมันแตกต่างไปจากความทรงจำที่มี แต่มันก็ได้ก่อให้เกิดการปรากฏขึ้นของเหตุการณ์ที่กลายเป็นความทรงจำร่วมกัน ดังเช่นความทรงจำที่พบในพิพิธภัณฑ์สงครามทั้ง 4 แห่ง ที่มีความแตกต่างหลากหลาย แต่ทั้งหมดนั้นก็แสดงให้เห็นว่าเป็นความทรงจำที่เกิดขึ้นมาจากเรื่องราวเหตุการณ์เดียวกันประวัติศาสตร์สงครามโลก ที่เกิดขึ้นในจังหวัดกาญจนบุรี ฉะนั้นความสัมพันธ์ระหว่างประวัติศาสตร์และความทรงจำจึงไม่ใช่การพิสูจน์ข้อเท็จจริงด้วยการอ้างอิงหลักฐานต่างๆมาอ้างอิงความถูกต้อง หรือความชอบธรรมเพื่อการพิสูจน์ ดังนั้นความทรงจำที่เกิดขึ้นจากเรื่องเล่าที่แตกต่างกัน สะท้อนให้เห็นว่าความทรงจำที่แตกต่างหลากหลายสามารถเกิดขึ้นได้จากประวัติศาสตร์

ดังนั้นการศึกษาเรื่องราวความทรงจำจึงไม่ได้เป็นเพียงสิ่งที่จะทำให้เข้าใจเรื่องที่อยู่ในความทรงจำเท่านั้น หากแต่การตีความและการให้ความหมายของความทรงจำที่เกิดขึ้นนั้นสามารถทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในสังคมของเจ้าของความทรงจำนั้นๆ ซึ่งบทบาทของความทรงจำจึงเป็นมากกว่าเรื่องราวของอดีต เพราะมันได้แสดงให้เห็นถึงสถานะของการเป็นเครื่องมือในการควบคุมหรือกำหนดทิศทางให้กับสังคม รวมไปถึงกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างปัจจุบันกับอดีตด้วย และยังทำให้เห็นว่าปัจจุบันคือจุดเริ่มต้นของอดีตหรือประวัติศาสตร์ เพราะประวัติศาสตร์ปรากฏตัวขึ้นผ่านความทรงจำที่มีในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

- ชีวิสิทธิ์ บุญยเกียรติ. (2556). พิพิธภัณฑสถานสงคราม บาดแผล และการเยียวยา: สองเรื่องเล่าที่แตกต่างว่าด้วยทหารญี่ปุ่นในประเทศไทย สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2. วารสารสังคมวิทยา มานุษยวิทยา 32(1): มกราคม - มิถุนายน 2556.
- รินนา ทากุดเรือ. (2557). พิพิธภัณฑสถานสงครามในจังหวัดกาญจนบุรี: การสร้างพื้นที่และความทรงจำ. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาบัณฑิต. คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- รัศมี ชูทรงเดช. (2556). ใครเป็น “เจ้าของ” มรดกวัฒนธรรมสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ขุนยวม แม่ฮ่องสอน. วารสารสังคมวิทยา มานุษยวิทยา 32(1): มกราคม - มิถุนายน 2556.
- Beaumont, Joan. (2009). Contested Trans-national Heritage : The Demolition of Changi Prison, Singapore. International Journal of heritage studies, 15(4), 298-316.
- Kavanagh, Gaynor. (2000). Dream Spaces: memory and the museum. London: Leicester University Press.
- Niti Pawakapan. (2001). “’Almost a love story’: Japanese soldier in north-west Thailand.” South East Asia Research, 9(2): 149-172.

Tiamsoon Siririsak. (2013). **Reconsidering the interpretation of WWII shared-heritage in Thailand.** Journal of cultural heritage management and sustainable development. JCHMSD 07-2013-0031: 1-13.

สัมภาษณ์

พระราชวิสุทธีเมธี, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2557
คุณอรุณ จันทศิริ, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2557
คุณลำไย สิริเวชชะพันธ์, สัมภาษณ์, 1 พฤศจิกายน 2557
ยายพิมพ์ ปารีเสเดอบาโร, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2558
พี่ป๋ม, สัมภาษณ์, 28 มิถุนายน 2558
พี่นุช, สัมภาษณ์, 28 มิถุนายน 2558
ศรีชญา แวนเดอวายด์, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2558